

M. NYITRAI PÉTER

A nemzetközi bűncselekmény koncepciója

I. BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

A felvilágosodás időszakától kezdődően az állami büntetőjogok központi jelentőségű feladata a társadalmi rend azon alapvető értékeinek és érdekeinek védelme, melyek az emberek háborítatlan közösségi együttélése számára nélkülözhetetlenek.^[1] A büntetőjog ezen védelmi funkciója, mely elsődlegesen az időbeni változások kontextusában létező mindenkori jogrend szerint jogellenesnek tekintett cselekmények kriminalizációjára vonatkozó állami kötelezettségben nyilvánul meg, ugyanakkor mind minőségi, mind pedig mennyiségi szempontból markáns különbségeket mutat nemzeti és nemzetközi összefüggésben.

Ehhez képest a nemzetközi bűncselekmény koncepciójának felvázolása bár elsősorban a nemzetközi bűncselekmény fogalmának, fogalmi elemeinek meghatározására törekszik, nem pusztán ezt a törekvést fedi le. Ettől a struktúra, a nemzetközi bűncselekmény megjelenésének közege sajátosságánál fogva tágabb dimenzióba helyezi a gondolkodást, s csak ezen tágabb aspektus válhat arra alkalmassá, hogy a nemzetközi bűncselekmény (büntetőjog-)dogmatikai elemeit is megfelelően vizsgálhassuk. Így a nemzetközi büntetőpolitika részeként megjelenő kriminalizáció megvalósulásának tartalmi és formai sajátosságait, a nemzetközi jogellenesség punitív ismérveit, valamint a büntető hatalom megalapozásának és gyakorolhatóságának alapvető összefüggéseit is a nemzetközi bűncselekmény fogalmi elemeinek feltárására irányuló vizsgálat „társtémáivá” kell tennünk.

II. A KRIMINALIZÁCIÓ SAJÁTSZERŰSÉGE A NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOGBAN

A nemzetközileg is jogellenesnek tekintett cselekmények bűncselekménnyé nyilvánításának alanyi, tárgyi és módszertani gyökerei a nemzetközi humanitárius jog részeként fejlődtek, s a kriminalizáció elsősorban a szuverenitás részeként felfogott háborúindításhoz való jog (*ius ad bellum*), valamint a háborúban alkalmazandó jogszabályok (*ius in bello*) fejlesztésének összefüggésében alakult. Az 1815-ben rendezett

[1] Gellér, 2008, 19.

Bécsi Kongresszust követően a nemzetközi szerződési jog vállal(t) vezető szerepet a vonatkozó normák pozitíválásában, s ebben a folyamatban intézményesült azon nemzetközi dokumentumok jelentősége is, amelyek a nemzetközileg jogellenesnek tételezett cselekményt nem tekintik egyben bűncselekménynek is. Ezek ugyanis sok esetben a kriminalizáció szükségességére hívták fel a figyelmet, s sok esetben egy későbbi bűncselekménnyé nyilvánítás alapjaivá váltak.

A nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszer büntetőpolitikájának a nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszerek kriminálpolitikájához viszonyított sajátosságai elsősorban a nemzetközi büntetőjog kikényszerítése modelljeinek összefüggésében érthetőek tetten és értelmezhetőek. Az ún. indirekt nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszer^[2] büntetőpolitikája leginkább a nemzeti büntetőjogok hagyományos és új kriminálpolitikai célkitűzéseit tükrözi, közelíti és globalizálja, azonban – meghatározott körben és feltételekkel – az államok fölötti univerzális, vagy regionális érdekeket sértő cselekmények üldözése sem reked érdeklődési körén kívül. Az ún. direkt nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszer^[3] ugyanakkor a szuverenitás eszmén alapuló állami-társadalmi

[2] A nemzetközi büntetőjog érvényesülésének történetileg kialakult első, napjainkban is uralkodó modellje az 1989-ben Bécsben rendezett XIV. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszuson elfogadott terminológiai javaslat értelmében az ún. közvetett kikényszerítés rendszere, ahol az együttműködés aktusa kiemelt, jól körülhatárolt, intézményesített szerephez jut. Az e szisztémában felfogott nemzetközi büntetőjog célja az államok közötti – horizontális típusú – együttműködéssel előmozdítani, illetve biztosítani, de semmiképpen sem érdemben realizálni az állam büntető igényének érvényesítését. Az uralkodó gyakorlat szerint a nemzetközi jogi elemek szerepvállalása a hagyományos értelemben vett nemzetközi büntetőjog, mint szuverén államok közötti jog terepében közvetett (annyiban létezik, illetve az egyént annyiban kötelezi, amennyiben az a belső jogba beépítésre került) és nem kizárólagos: az eredeti belső (büntető) jog elemei legalább olyan súlyúak és meghatározók, mint a nemzetközi jogiak. Utóbbiak nem változtatják meg a büntető igazságszolgáltatás belső jellegét, a nemzeti büntetőjog társadalmi feladatának kizárólagos keretét jelentő belső büntetőjog klasszikus alapelvei (így a *nullum crimen/poena sine lege*, a nemzeti büntetőbíró-ságok ítélezésének kizárólagossága) sértetlenek maradnak. Az indirekt rendszer mindezek ellenére nem „mentes” bizonyos nemzetek feletti elemektől, azonban ezek leginkább a közvetlenül a nemzetközi jogen alapuló felelősség jogforrástani megnyilvánulásai, mintsem intézményi természetűek.

[3] Az 1989-ben Bécsben rendezett XIV. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus által használni javasolt terminus értelmében az ún. közvetlen kikényszerítés rendszerének célja, hogy érdemben realizálja az univerzális büntető szempontok érvényesülését, miáltal nem az egyes (nemzeti) büntetőjogok társadalmi feladatát igyekszik elősegíteni, hanem saját intézményein és instrumentumain keresztül önmagának vindikálja a büntető igazságszolgáltatás, az államok összessége büntetőigényének fogantatását. Szabályanyaga nem az állami büntető hatalmak tevékenységének internacionalizálására irányul, hanem egy azoktól független, azokon fölül álló szupranacionális büntetőhatalom kialakítását fókuszálja. Így a *ius puniendi* nemzetközi büntetőbíró-ságokra száll, amelyek működése az egyes államok és társadalmak olyan érdekeit hivatott szolgálni, amelyek bár megjelenhetnek a belső jogban is, de érvényesülésük kellőképpen nem biztosítható. A büntető nemzetközi jog körében nem egyszerűen a (nemzeti) büntetőjog társadalmi feladatának sajátos átvételéről van szó. A nemzetközi jog nem az egyes államok által kezelni tudott, illetve nemzeti büntetőjogilag jelentős társadalmi viszonyok védelmét és nem is az államok közötti normális kapcsolatokat sértő bűncselekmények üldözését veszi át, hanem az egyetemes emberi társadalom különösképpen kiemelkedő, valamennyi államban értékesnek tekintett érdekeit vonja érdeklődése körébe, s így az ún. nemzetközi jogi bűncselekmény kategóriáját helyezi a középpontba. A büntető igazságszolgáltatás nemzeti büntetőjogban fellelhető hagyományos jellemzői (bűncselekmény, szankció, a felelősségre vonás alanya és feltételrendszere, a releváns jogforrások stb.) sajátos formában, módon és közegeben formálódnak át, s több esetben vissza is hatnak a nemzeti büntetőjogra. Mindezen jelenség a nemzetközi jog közvetlen szerepvállalásához köthető, illetve az egyén közvetlenül a nemzetközi jogen alapuló felelősségéhez kapcsolható.

gazdasági érdekek sérelmén túlmenően az állami kereteket szétfeszítő dimenzióval bíró szupranacionális érdekek védelmében határozza meg a kriminálpolitika célkitűzéseit, melyeket azonban az államok fölötti büntetőhatalommal bíró szerveken (nemzetközi büntetőbíróságokon), illetve a büntetőügyekben kompetens egyéb nemzetközi szervezeteken túl döntő részben a nemzeti büntetőjogok teljesítenek be. A nemzetközi büntetőjog és a nemzeti büntetőjog kriminálpolitikája így sokszor összemosódik, egyik a másik alapjaként funkcionál.

A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás büntetőpolitikájára akkor tekinthetünk tehát reálisan, ha arra vagyunk figyelemmel, hogy maga a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszere nemzetközi és nemzeti büntető igazságszolgáltatási intézmények együtteséből áll, amelyek a nemzetközi büntetőjog normáinak és céljainak kollektív kikényszerítésére hivatottak. Ideálisan ez a szisztéma olyan büntető igazságszolgáltatási hálózatként működne, amely a nemzetközi bűnügyi együttműködés mind államközi, mind pedig nemzetek feletti dimenziójának harmonizált intézményrendszerét fókuszálná, a nemzetközi bűncselekmények nemzeti és államok feletti szankcionálásának egységes politikáját vallaná, létezne a nemzetközileg is üldözendő bűncselekmények általánosan elfogadott fogalmi és felelősségtani rendszere, valamint a nemzetközi büntetőeljárás nemzeti és szupranacionális területén lényegileg hasonló jogállami elveket és normákat érvényesítene.

Nem mondható tehát, hogy a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás minden aspektusa tekintetében jól körülhatárolt és sajátos nemzetközi büntetőpolitika létezne, azonban az emberiség elleni bűncselekmények, és az ezekre koncentrált nemzetközi büntetőbírászkodás vonatkozásában a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás kriminálpolitikájának néhány sajátos jellemzője mégis fellelhető.

Ehhez képest kiemelendő, hogy a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszerében a büntetés elsődleges célja a nemzetközi béke- és biztonság fenntartása, míg a nemzeti büntető igazságszolgáltatás keretében az állami-társadalmi rend megőrzésének igénye mellett a terhelt reszocializációjára törekvés is erőteljesen előtérbe kerül. Ezzel szoros összefüggésben a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszerében elsősorban a megtorló büntetőpolitikára helyeződik a hangsúly, míg a nemzeti büntetőjogok az általános és különös megelőzést részesítik előnyben. Amíg a speciális prevenciót a nemzetközi bűnügyi jogsegély-jog bizonyos kooperációs formái az indirekt nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszerben több-kevesebb sikerrel biztosítják, a generális prevenció a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszerben jelen pillanatban minden téren nehezen tud érvényesülni. A nemzetközi büntetőjognak nem létezik ugyanis a nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszerekhez hasonló konzisztens és hatékony kényszermechanizmusa, illetve struktúrája, s így a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága, és ezen keresztül a kiszabott büntetések elrettentő hatása nehezen mérhető.

Miután a fentiekben rögzítettek szerint nem alakult ki egységes nemzetközi büntetőpolitika, és így nem került elfogadásra a Nemzetközi Büntető Kódex sem,^[4] a nemzetközi védelemben részesítendő jogtárgyakat sértő, vagy veszélyeztető cselekmények intenzív kriminalizációjára és kodifikációjára irányuló univer-

[4] 1947-ben az ENSZ Közgyűlése a Nemzetközi Jogi Bizottság (*International Law Commission - ILC*) elődjét, a Nemzetközi Jogi Kodifikációs Bizottságot (*Committee on the Codification of International Law*) azzal bízta meg, hogy a Nürnbergi Törvényszék Statutumában rögzített bűncselekmények tényállási elemeit részleteiben is kimunkálja, s ennek eredményeként az „Emberiség Békéje és Biztonsága elleni Bűncselekmények” (*Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind*) kódex-tervezetét dolgozza ki. (*G. A. Res. 174, U.N. GAOR, 2nd Sess., U.N. Doc. A/519 (1947)*). A mindeközben kidolgozás alatt álló „Emberiség Békéje és Biztonsága elleni Bűncselekmények” kódex-tervezetét évekig tartó munkát követően a Közgyűlés 95. (I) határozatának felhatalmazása alapján már az ILC fogadta el, s terjesztette végül a Közgyűlés elé 1954-ben. (*Third Report Relating to a Draft Code of Offences Against the Peace and Security of Mankind, U.N. GAOR, 6th Sess., U.N. Doc. A/CN. 4/85 (1954)*)

A tervezet a Nürnbergi Törvényszék Statutumának hármás bűncselekményi kategorizálását nem követte, hanem a 2. cikkelyben 13 bűncselekményt nevesített. A Közgyűlés azonban a jelzett évben a kódex-tervezet megvitatását elhalasztotta, lévén az elsőként rögzítésre került agresszió büntetettének tényállási elemei – melyek kidolgozását a Közgyűlés még 1950-ben egy speciálisan ebből a célból létrehozott szakértő bizottság feladatkörébe utalta – az előterjesztés évére nem kerültek meghatározásra.

Az ILC 1970-es évek végén új erőre kapott, az „Emberiség Békéje és Biztonsága elleni Bűncselekmények”-re vonatkozó kodifikációs tevékenysége csupán 1991-ben produkált új tervezetet. (*Report of the International Law Commission, GAOR, U.N. 46th Sess. Supp. No.10., U.N. Doc. A/46/10 (1991)*)

E dokumentum sem alapult a nürnbergi Törvényszék Statutumának hármás bűncselekményi klaszifikációján, sőt messze túlhaladta a Közgyűlés felhatalmazásának kereteit, amikor a 26 nevesített bűncselekmény között olyan deliktumok is felsorolásra kerültek, amelyek jellegzetes (közvetlen) jogi tárgya nem az emberiség békéje és biztonsága. Ilyennek „rendszeridegen” bűncselekményként került a tervezetbe az illegális kábítószerkereskedelem, a szándékos és súlyos környezetszennyezés (25., 26. cikkelyek). A tervezet szövegezése továbbá a szakértők megállapítása szerint túlságosan homályosra, illetve több ponton kétértelműre sikeredett, s így a jogbiztonság követelményének nem tett maradéktalanul eleget. Ezért 1996-ban az ILC újabb kódex-tervezetet készített, amely a 26 bűncselekményi kategóriát 5-re redukálta, s a nemzetközi büntetőtörvényesékek statutumaiában foglalt bűncselekményi felsorást vette alapul. A Közgyűlés e tervezetet sem fogadta el, azonban a dokumentum több ponton is alapjául szolgált az Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósági körébe sorolt bűncselekmények értelmezésének és alkalmazásának elősegítésére kidolgozott és a Római Egyezményben részes államok Közgyűlése által „Bűncselekmények Tényállási Elemei” (*Elements of Crimes*) néven elfogadott, többször módosított instrumentumnak.

A nemzetközi bűncselekmények átfogó kodifikációját a jogtudományban először a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (*Association Internationale de Droit Pénal - AIDP*) akkori elnöke, Vespasian Pella professzor 1935-ben elkészített Nemzetközi Büntető Kódex-tervezete igyekezett elvégezni, ám a náciizmus előretörése gátat vetett a dokumentum továbbfejlesztésének. A II. világháborút követően azonban az AIDP felelevenítette a nemzetközi büntető törvénykönyv megalkotásának gondolatát, s jelentős részt vállalt az ENSZ fentebb említett kodifikációs munkálataiban. 1976-ban az AIDP megbízta főtítkárát M. Cherif Bassiouni professzort, hogy a Pella-féle szellemi örökség továbbgondolásával készítse el a Nemzetközi Büntető Kódex újabb tervezetét. Ennek eredményeként egy olyan munka látott napvilágot, amely az 1935-ös tervezetnek nem csupán egyszerű korszerűsítéseként értékelhető, hanem egy attól szisztematikusabb és komplexebb szemléletű feldolgozásként törekedett a felvállalt feladatot elvégezni. (*Bassiouni, M.Ch. (1980): International Criminal Law: A Draft International Criminal Code (Sijthoff Noordhoff, Germantown); Bassiouni, M. Ch. (1987): International Criminal Law. A Draft International Criminal Code and a Draft Statute for an International Criminal Tribunal (Martinus Nijhoff Publishers)*)

1979 júliusában a tervezetet az ENSZ elé terjesztették, s a Caracasban és Milánóban megrendezett VI. és VII. Bűnmegelőzési Kongresszus napirendjére került. A tervezet a nemzetközi bűncselekmények kriminalizációját a nemzetközi büntetőbíráskodás igényével kapcsolta össze, amennyiben a benne foglalt deliktumokat a nemzeti jogba történő beépítésük és a nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszer-

zális törekvések ad hoc, illetve ötletszerű jogalkotási eredményeket produkáltak. Ennek oka több tényező szükségszerű együtt hatásában érhető tetten. Ezek közül egyrészt különösen az a faktor emelendő ki, miszerint a bűncselekménnyé nyilvánítás folyamata meghatározott delictum-kategóriákra koncentrált, s az azokba

rek indirekt érvényesítési mechanizmusa mellett másik opcióként közvetlenül az Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság által is elbírálhatónak rendelte.

A Bassiouni-féle kódex-tervezet mintegy száz nemzetközi egyezmény feldolgozásán alapult; kiemelendő sajátossága, hogy nem csupán a nemzetközi jog elleni bűncselekményeket, hanem – hasonlóan az 1991-es Kódex-tervezethez – a transznacionális delictumok tényállási elemeit is taglalja, s a két kategóriát nem különíti el szervesen egymástól. Ezzel rámutat arra a tényre, hogy bár a transznacionális bűncselekmények kategóriája önállóan fejlődik, ám az e körbe sorolható cselekmények büntetendősége mégis összefüggésbe hozható a nemzetközi jogi deliktumok pónalizációjával, lévén bizonyos esetekben az előbbi kategória az utóbbi fogalmi körében válik tényállásszerűvé. A transznacionális bűncselekmények intenzív kriminalizációja egyébként a nemzetközi jogiakhoz képest jóval később, mindössze a XIX. századtól indult meg, és fő szabályként a nemzetközi szerződési jog keretében alakulván, különösen a XX. század második felében járt meghatározó eredményekkel. A releváns források számának az egyes transznacionális bűnözési formák tekintetében vett arányossága, valamint az instrumentumok fogalmi koherenciája ugyanakkor semmivel sem mutat kedvezőbb képet, mint amit a nemzetközi jogi bűncselekmények tekintetében tapasztalhatunk. Különösen megnehezíti a jogalkalmazó munkáját az a körülmény, hogy a tagállami regionális büntető igazságszolgáltatási rendszerekben az univerzális nemzetközi egyezmények tárgykörében további konvenciók kerültek kidolgozásra, melyek sok esetben átfedéseket mutatva különböző nemzetközi szervezetek keretein belül formálódtak ki. A bűncselekménnyé nyilvánítás terminológiájának, strukturális és metodológiai szempontjainak összehangolását ezért nem csupán az ENSZ, hanem a regionális szervezetek is napirendjükre tűzték. Európában 1971-ben először az Európa Tanács vetette fel egy ún. „Európai Modell Büntető Törvénykönyv” (*European Model Penal Code*) megalkotásának gondolatát. Az idea hosszabb fontolgatását követően a szervezet 1996-ban Ulrich Sieber professzort kérte fel az erre vonatkozó memorandum kidolgozására. (Sieber, 1997, 369-381.)

Ennek értelmében az amerikai mintán alapuló instrumentum célja elsősorban a nemzeti büntetőpolitikák harmonizációja lenne a nemzetközi, elsősorban transznacionális természetű kriminalitás elleni küzdelemben. Az Európai Btk. – mely a bűncselekménnyé nyilvánítás tárgykörreit egyetlen, vagy több különálló dokumentumban fedné le – modelljellegének megfelelően elsődlegesen ajánlás értékű, s nem pedig kötelezőnek szánt szabályanyagot tartalmazna, amely segítségével a nemzeti jogalkotók minimum sztenderdeken alapuló egységes törvények keretében, a nemzetközi egyezmények kidolgozásának hosszadalmas és kényes procedúráját elkerülve tudnának feladatuknak hatékonyan eleget tenni. Az Európa Tanács modell-törvényhozásra vonatkozó elképzelésből egyelőre ugyan nem vált realitás, azonban a büntetőpolitika, illetve a kriminalizáció kritériumrendszere európai összehangolásának igényét az Európai Unió eredményesebben karolta fel. Bár a jogharmonizációs törekvés az Európa Tanács megközelítéshez hasonlóan elsődlegesen a horizontális együttműködés keretében bontakozott ki, azonban az Európai Parlament felkérésére Mireille Delmas-Marty professzorasszony vezetésével 1997-ben elkészült, majd 2000-ben átdolgozott Corpus Juris Europae nevet viselő dokumentum-tervezet a nemzetközi bűncselekmények kodifikációját, harmonizációját és a vonatkozó normák kikényszerítésének közegét a vertikális kooperáció terebélyesítésébe helyezte. (Delmas-Marty, 1997) A szóban forgó instrumentum ugyanakkor mindezt szűk tárgyi hatállyal teszi: kizárólag az Európai Unió nemzetek feletti pénzügyi, gazdasági érdekeit sértő, illetve veszélyeztető cselekményeket rendeli büntetni. Mindezzel együtt jelentősége vitathatatlan, lévén az európai bűncselekmény fogalmi körének kialakításával új bűncselekmény-típus és szupranacionális jogtárgykört határoz meg, a felelősségrevonás hagyományos elvei mellé új princípiumokat emel, s az Európa Tanács „Európai Modell Büntető Törvénykönyv”-éhez képest komplexebb szemléletű: nem csak anyagi jogi, hanem eljárásjogi és végrehajtási jogi előírásokat is tartalmaz. Az európai bűncselekmény kategóriája az Európai Unió megfelelő számú tagállami ratifikációt nem élvezett 2004-es Alkotmány-tervezetében is megjelent, amely a pillérekre épülő struktúra megszűntetésének célkitűzése keretében az ún. európai törvények megalkotásával az Unió nemzetek feletti érdekeit megtestesítő jogi tárgyak védelmére hivatott, valamint a transznacionális bűncselekmények jelentős részére azonos terminológiai és strukturális jellemzőket kívánt kiterjeszteni.

sorolt bűncselekmények a saját maguk önállósult rendszerében fejlődtek anélkül, hogy a mai napig sikerült volna a nemzetközi bűncselekmény általános fogalmát, fogalmi rendszerét, illetve a releváns források strukturális, metodológiai összhangját megalkotni, s ennek segítségével a bűncselekmények tényállási elemeit egymásra tekintettel, nem pedig „egymás mellett” alakítani. Nem kristályosodott ki továbbá a nemzetközi bűncselekmények kriminalizációs politikájának univerzálisan tekintetbe veendő kritériumrendszere sem, mihez az is hozzájárult, hogy a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás nem csak nemzetközi jogi eszközök, illetve források révén fejlődött, hanem annak eredeti nemzeti jogi kriminalizáció is alapjául szolgált.

Mindehhez képest a jogirodalom is változatos álláspontokat tartalmaz a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás szempontjainak tekintetében. Irk Albert mutatott rá, hogy a nemzetközi kriminálpolitika egységes kritériumainak kialakítását célzó minden törekvésnek arra az alapállásra kell helyezkednie, miszerint „a nemzetközi kötelezettségek megsértéséből... csak úgy lehet a nemzetközi bűncselekmény különféle tényálladékait kialakítani, ha a fennálló nemzetközi szabályokat a világ valamennyi népe egyformán tiszteli, ha azokat igazságosnak tartja és így az azokkal biztosított rendet valóban jogrendnek ismerheti el...”^[5] Az I. világháborúban vesztes államok ellenérzéseit tükrözve a szerző az államok szuverenitásának és egyenlőségének jelentőségét hangsúlyozta, s úgy vélekedett, hogy „...amikor a jog tesz különbséget győző és legyőzött államok között, s amikor ez utóbbiakra bizonyos államok autarkiaja terpeszkedik rá, s teszi őket életképtelenné, nem várható el az utóbbi államok népeitől, hogy a rájuk egyoldalúan kényszerített szabályokat sérthetetlennek tekintsék, hogy azok megsértését nemzetközi bűncselekményként elítéljék”.^[6]

A nemzeti-nemzetközi büntetőpolitikai álláspontok heterogén természete és tartalma ellenére ugyanakkor mégis tetten érhető néhány kritérium, amely a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás folyamatában alapvető jelentőséggel bír. Ilyennek minősül az a körülmény, amikor a tilalmazott cselekmény jelentős nemzetközi érdeket sért, így különösen a nemzetközi békét- és biztonságot veszélyezteti, valamint ha a cselekmény kirívóan embertelen és a nemzetközi közösség, illetve az emberiség közös értékeit, érdekeit sérti. Alapkritériumként szolgál az is, ha a cselekmény nemzetközi kihatású, megvalósítása több államot érint akár az elkövető, akár a sértett eltérő állampolgársága, vagy a felhasznált eszközök természete révén, illetőleg amennyiben a cselekmény nemzetközileg védett személyt támad. Bassiouni egy quasi-generálklauzula figyelembe vételét is megfontolásra javasolja, amikor úgy vélekedik, hogy akkor is helye kell legyen nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánításnak, ha a cselekmény nemzetközileg védendő egyéb olyan érdeket sért, amely súlyánál fogva nem illeszkedik ugyan az előbbieken említett kategóriába, ám azt a tilalmazott cselekmény természetére tekintettel nemzetközi kriminalizációval lehet a leghatékonyabban megvédeni.^[7]

[5] Irk, 1933, 7–8.

[6] Irk, 1933, 7–8.

[7] Bassiouni, 2003, 114–115.

II. A NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNNYÉ NYILVÁNÍTÁS FORRÁSTANI SPECIFIKUMAI

A korábban említettek szerint nemzetközi kriminalizációra elsősorban nemzetközi egyezmények keretében kerül sor. A joggyakorlat és a jogirodalom többé-kevésbé egységes abban, hogy egy cselekményt nemzetközi jogilag tilalmazó konvencióban foglalt jogellenes magatartás akkor éri el a nemzetközi bűncselekményi szintet, ha az alapul szolgáló egyezményi forrás meghatározott, ún. punitív ismérvek valamelyikével rendelkezik. Ilyen tényezőnek minősül különösen, ha a konvenció a tilalmazott magatartást kifejezetten nemzetközi bűncselekménynek nevezi, vagy hallgatólagosan, a cselekmény megelőzésére, megbüntetésére, a joghatóság megalapozására való kötelezéssel nyilvánítja a cselekményt jogellenessé.^[8] Nemzetközi bűncselekményként értékelendő a jogellenes magatartás továbbá, amennyiben

[8] Az 1815 és 2000 között kötött 281 nemzetközi büntetőjogi tárgyú multilaterális egyezmény közül mindössze 32 tartalmaz rendelkezéseket a joghatósági elveket illetően, s ezek közül is csak néhány támogatja kifejezetten vagy hallgatólagosan az univerzális büntető joghatóság megalapozását.

Az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló, 1973-ban New Yorkban elfogadott Egyezmény IV. cikkének (b) pontja, valamint a kalózkodás tárgyában a fentebb már említett, 1982-ben kidolgozott Montego Bay Egyezmény 150. cikke kifejezetten is az univerzális büntető joghatóság megalapozását támogatja. Miután 1815-ben a bécsi kongresszus résztvevői a rabszolga-kereskedelmet a kalózkodás fogalmi körébe utalták, az azt követően született releváns konvenciók a nyílt tengeren folytatott rabszolga-kereskedelemmel kapcsolatban is kifejezetten rögzítik az univerzális büntető joghatóság gyakorolhatóságát. A rabszolgaság egyéb formái, így különösen a nő- és gyermek-kereskedelem tárgyában kidolgozott egyezmények azonban nem tartalmaznak az univerzális büntető joghatóság tárgyában speciális rendelkezést, hanem semleges álláspontra helyezkednek. Az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának tárgyában, New Yorkban, 1949-ben kelt Egyezmény 11. cikke úgy fogalmaz, hogy a Konvenció egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, mint amely meghatározná a felek álláspontját a büntető joghatóság határait illetően. Ezzel a gondolattal csatlakozik azon egyezmények körébe, amelyek az univerzális büntető joghatóság megalapozását hallgatólagosan elismerik, ha a nemzeti jog tartalmaz kifejezetten is ilyen tartalmú rendelkezéseket. Ezt a megközelítést vallja többek között a Légi járművek fedélzetén elkövetett bűncselekményekről és egyéb cselekményekről szóló, 1963-ban Tokióban született egyezmény 3. cikkének (3) pontja; - a Polgári repülés biztonsága tárgyában 1971-ben, Montreálban kidolgozott egyezmény 5. cikkének (3) pontja; - a Légi járművek jogellenes hatalomba kerítésének leküzdéséről, 1972-ben Hágában kelt egyezmény 4. cikkének (3) pontja; - a Nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló, 1973-ban, New Yorkban elfogadott egyezmény 3. cikkének (3) pontja; - az 1979-ben New Yorkban kelt Tűzszedés elleni konvenció 6. cikkének (3) pontja; - az 1961-ben New Yorkban elfogadott Egységes kábítószer egyezmény 36. cikkének (4) pontja; - az ENSZ 1984-ben kidolgozott Kínzás elleni egyezményének 5. cikk (3) pontja és a 2000-ben elfogadott Transznacionális szervezett bűnözés elleni ENSZ egyezmény 15. cikkének (6) pontja.

Sajátos helyzetet teremt az 1948-ban kidolgozott Genocídium Egyezmény VI. cikkében foglalt rendelkezés, mely szerint a népiirtással vagy az Egyezmény III. cikkében felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének elkövetésével vádolt személyek felett vagy azon állam bírósága ítélik, melynek területén a cselekményt elkövették, vagy egy létrehozandó Nemzetközi Büntető Bíróság jogosult eljárni azon szerződő felek viszonylatában, amelyek annak joghatóságát magukra nézve elismerték. Ha tekintetbe vesszük továbbá, hogy a Konvenció megszületése óta létrehozott nemzetközi büntetőbírói fórumok mindegyikének fő szabályként a területi elv alapozza meg joghatóságát, úgy tűnik, hogy a népiirtás tárgyában nem érvényesíthető az univerzális büntető joghatóság - sőt egyéb extraterritoriális joghatóság sem. Minderre alapozottan vitatták például Pinochet ügyvédei azt, hogy Spanyolország a területi elven kívül egyéb joghatósági elvre, így akár az univerzalizitás princípiumára támaszkodva is el-

az adott nemzetközi egyezmény tartalmazza az *aut dedere aut judicare* elvet,^[9] illetve a nemzetközi bűnügyi együttműködés tárgyában egyéb jogot vagy kötelezettséget tartalmaz.^[10] Nemzetközi büntetőbíróság, vagy büntetőjogi ügyekben is kompetenciával bíró egyéb nemzetközi törvényszék felállítására, vagy joghatóságára való hivatkozást tartalmazó egyezményben tilalmazott magatartások természetesen szintén a nemzetközi bűncselekmények terebélyesítésére esnek (ezen összefüggésre a későbbiekben bővebben kitérek).

járhat a volt diktátorral szemben. (Taylor, 2000, 621–622.) A jogirodalom azonban jó ideje alapvetően egységesen azt hangsúlyozza, hogy a népi büntetéshez – eo ipso már csak a cselekmény természeténél és súlyánál fogva is – a nemzetközi szokásjog alapján univerzális büntető joghatóság kapcsolódhat. Erősíti ezt az álláspontot az is, hogy a Genocídium Egyezmény szövegezésével ellentétben számos nemzeti jog, így például a spanyol büntetőjog kifejezetten tartalmaz olyan rendelkezést, amely a népi büntetés tárgyában univerzális büntető joghatóságot alapoz meg. Az ICTY Fellebbviteli Tanácsának a Tadic-ügyben és a ICTR Ntuyahaga-ügyben rögzített véleménye is elismeri, hogy a genocídium tekintetében univerzális joghatóság érvényesíthető. Mindezek ellenére azonban tény, hogy az államok gyakorlata már korántsem utal túlságosan egyértelműen egy ilyen tartalmú szokásjog létrejöttére.

Az univerzalitás elvének mind szélesebb körű érvényesítésére irányuló igénynek jelentős lökést adott az ICC Statútuma, mely a Bíróság joghatósági körébe tartozó bűncselekmények üldözését a komplementaritás elve alapján fő szabályként a szuverén államok köteletségévé tette. Ez arra vezetett, hogy számos állam újragondolta az univerzális büntető joghatóságra vonatkozó korábbi szabályanyagát, s több esetben forradalmian új elemeket épített be a rendelkezések közé. Így az 1999-ben született belga törvény a releváns bűncselekmények körének bővítésére irányuló általános törekvés erősítésén túlmenően úttörő jelentőségű rendelkezést is rögzített. Ennek alapján ugyanis az eddigi gyakorlattal ellentétben már azt sem tartja lényeges körülménynek, hogy az elkövető jelen van-e az univerzalitás elve alapján eljárni kívánó állam területén. (Reydams, 2000, 213.) E rendelkezésre alapozva Belgium pusztán a sértettek panasza alapján a távol lévő terheltekkel szemben több esetben is eljárást indított, s az univerzalitás elve alapján a terhelt jelenlétét a kiadatás intézményének segítségével kívánta biztosítani (lásd pl. a Yerodia, vagy az Ariel Saron-ügyet).

[9] Amíg az elvben testet öltő idea minden bizonnyal már a 14. században, Baldus gondolataiban gyökeret vert, a kifejezés maga egy újfent Hugo Grotiusra visszavezethető gondolat modern kori adaptációja: *aut dedere aut punire*. (Grotius, 1960, II. kötet, XXI. fej., IV. 3.; 476–477.)

Lingvisztikai szempontból ezt pontatlanul szokták fordítani: kiadni vagy megbüntetni. Nem ismerte ugyanis sem a klasszikus, sem pedig a középkori latin nyelv az extradere igét, s így pontosan a dedere szó inkább átadásnak lenne fordítható. Nem kétséges azonban, hogy tartalmi megközelítésben Grotius az általa használt igével a kiadatás intézményét kívánta jelölni. (Ennek alátámasztására lásd: Bodin, 1962, 359.; idézi: Bassiouni,–Wise, 1995, 27–28.)

Míthogy a nemzetközi bűncselekményeket megállapító egyezményi, vagy szokásjogi szabályok nagy részben (pl. népi büntetés, agresszió) *ius cogens* normák, az általánosan kötelező *aut dedere aut judicare* elvének is annak kell minősülnie. Hogy mikor minősülhet ilyenként, persze nem csupán a kiadatás tárgyául szolgáló bűncselekménytől, hanem attól is függ, milyen formában fogalmazódik meg a vonatkozó szokásjogot pozitíváló egyezményekben, s ehhez képest a *ius cogens*-jelleg a források egymáshoz való viszonyában értelmezhető. (Ennek alapján egyes szerzők szerint a Genfi Egyezmények formulája alkalmazandó a hágai formulához, a hágai az Európa Tanács 1977-es terrorizmus visszaszorításának tárgyában született konvenciójához képest [Wise].)

[10] Különösen azt a felhatalmazást, miszerint az inkriminációt felvállaló nemzetközi szerződést kiadatási egyezménynek is lehet tekinteni, vagy ezen túlmenően egyéb jogsegély-formára, így az eljárási jogsegélyre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz. (Ilyen felhatalmazást rögzítenek például az 1979-ben New Yorkban kelt Tűzszedés elleni konvenció 10–11. cikkei; - a Légi járművek jogellenes hatalomba kerítésének leküzdése tárgyában 1972-ben Hágában elfogadott egyezmény 8. és 10. cikkei; - a Polgári repülés biztonsága tárgyában 1971-ben, Montreálban kidolgozott egyezmény 8. és 11. cikkei; - a Robbantásos terrorizmus visszaszorításáról New Yorkban, 1997-ben kelt egyezmény 9–10. cikkei; - az ENSZ 1984-ben kidolgozott Kínzás elleni egyezményének 8–9. cikkei; - az 1961-ben New Yorkban elfogadott Egységes kábítószer egyezmény 36. cikke.)

Kiemelendő ugyanakkor, hogy bizonyos bűncselekmények, így az agresszió esetében a büntetőjogi jellemzőket nem maguk a tilalmat megfogalmazó egyezmények, hanem a nemzetközi jog egyéb alkalmazandó forrásai tartalmazzák (az agresszió esetén ilyen kútfőnek minősül az ún. Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) 1998-ban elfogadott Statútuma, melynek 5. cikkelye a szóban forgó cselekményt a testület joghatósági körébe sorolja).

Míg a nemzeti büntetőjogban fő szabályként az írott jog tartalmazhat kötelező erejű rendelkezéseket a bűncselekménnyé nyilvánítás kontextusában (*nullum crimen/nulla poena sine lege scripta*), addig a nemzetközi büntetőjogban a kriminalizáció tekintetében a szokásjog is irányadó forrás lehet. A szokásban testet öltő norma, ámbár alapvetően íratlan szabály, az államok ezt nemzetközi szerződésbe is foglalhatják (erre került sor például a háborús bűncselekmények kriminalizációjának fejlődése során). Ehhez és egyébként a nemzetközi szokásjogi norma létének megállapításához, illetve alkalmazásához elengedhetetlen kiindulási alapot az államok tényleges gyakorlata jelent. A szokásjog e materiális elemének időtartamát, következetességét, ismétlődését és általános jellegét feltétlenül tisztázni kell. A nemzetközi büntetőjogi tárgyú állami gyakorlat megismerése alapvető eszközének minősül a vonatkozó történelmi feljegyzések tanulmányozása, a nemzeti bíróságok meghatározott bűncselekmények tárgyában folytatott ítélkezési gyakorlatának figyelemmel kísérése és viszonylagos egységességének kutatása, a kormányhivatalok nyilatkozatai, a büntetőjogi kérdésekben készült hivatalos memorandumok, a diplomáciai jegyzékváltások, valamint az egyes kormányoknak az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságánál előterjesztett tervezetei.

Miután egy meghatározott gyakorlat létrejöttét megállapították, annak vizsgálata szükséges, hogy az adott állami magatartást egyben áthatja-e a meggyőződés is, hogy az jogilag kötelező (*opinio juris sive necessitatis*). Ezt a szempontot hangsúlyozta az Állandó Nemzetközi Bíróság (*Permanent Court of International Justice*) a büntető joghatóság gyakorlása összefüggésében a Lotus-ügyben is.^[11]

[11] 1927-ben az ügy kapcsán megismert tényállás szerint egy francia hajó kapitánya gondatlanságból nyílt tengeren nekiütközött és elsüllyesztett egy török hajót, a Boz-Kourt-ot, minek következtében számos török állampolgár életét veszítette. Miután a francia hajó az életben maradt hajótörötteket török kikötőbe vitte, a török hatóságok őrizetbe vették a francia hajó kapitányát és első tisztjét gondatlanságból elkövetett emberölés alapos gyanújával. Franciaország azt vitatta, hogy Törökországnak joghatósága lett volna egy francia zászló alatt közlekedő, quasi-francia területnek számító hajó francia állampolgárai ellen büntetőeljárást indítani.

A Bíróság úgy vélekedett, hogy ugyan a felvilágosodás korától kezdve a területi elv minősül a hatály-szabályozások kiindulópontjának és elsődleges alapjának, de a nemzetközi szokásjog a büntetőjog területén nem követeli meg a territorialitás elvének kizárólagosságát is egyben. E megállapítást specifikusan a tengerjog vonatkozásában erős kritika érte, s később az 1958-ban Genfben elfogadott Tengerjogi Egyezmény a nyílt tengeren elkövetett bűncselekmények vonatkozásában a területi elv kizárólagossága mellett tette le a voksot. Ugyanakkor az ügy azért tekinthető mégis mérföldkőnek a nemzetközi büntetőjog fejlődésében, mert az Állandó Nemzetközi Bíróság fentebb említett álláspontja azt az általános, a tengerjogi kontextuson túlmutató elvi tételt rejtje magában, hogy a szuverén államok nem kötelesek a joghatóságukat a saját területükön belül tartani, hanem a saját állampolgáraik külföldön elkövetett bűncselekményein túl joghatóságot keletkeztethetnek a külföldiek által külföldön elkövetett delictumokkal kapcsolatban is. Lényeges azonban, hogy a Lotus-elvet akkor értelmezzük helyesen, ha nem hagyjuk figyelmen kívül a Bíróság azon megállapítását sem, hogy az állam szuverenitásából folyó diszkrecionális

A nemzetközi szokásjogot egyes szerzők a *ius cogens* fogalmával azonosítják (D'Amato), s ebből azt a következtetést vonják le, hogy minden nemzetközi szokásjog szerint üldözendő bűncselekmény imperatív természetű norma is egyben. A helyes értelmezés álláspontom szerint azonban a feltétlen érvényesülést igénylő normát a nemzetközi szokásjogtól független kategóriaként kezeli (Bassiouni).^[12] A fogalmak adott esetben összekapcsolódhatnak ugyan, ám nem mondhatjuk, hogy kizárólag a nemzetközi szokásjog normái érhetnék el a *ius cogens* szintjét. Utóbbi terminus nemzetközi büntetőjogi összefüggésben ugyanis önmagában egy nemzetközi bűncselekmény jogi státuszára utal, s annak normahierarchiai aspektusát fókuszálja.

A jogirodalom viszonylag egységes álláspontja szerint egy nemzetközi bűncselekmény *ius cogens* volta mellett akkor érvelhetünk, amennyiben a cselekmény az emberi nem békéjét és biztonságát veszélyezteti és megrendíti az emberiség lelkiismeretét (*"shock the conscience of humanity"*), tehát sérti az emberiség követelményének lényegi tartalmát. A gyakorlatban azonban e két jogi tárgyval rendelkező bűncselekmények elkövetése nem feltétlenül tükrözi azok szimbiózisát. Ehhez képest az agresszió büntetése nem minden, a békét és biztonságot fenyegető elkövetési magatartása jelent veszélyt egyben az emberiségre is. Az emberiség elleni bűncselekmények és a népirtás – bár minden esetben sérti a humanitás követelményét – bizonyos megnyilvánulásai nem veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot. A nemzetközi bűncselekmény elemei imperatív természetű normaként jelenhetnek meg akkor is, ha minél jelentősebb az adott nemzetközi bűncselekményt kriminalizáló nemzetközi instrumentumok száma, minél több nemzeti állam joga nyilvánítja az adott magatartást nemzetközi bűncselekménnyé, illetőleg minél szélesebb körben kerül az adott bűncselekményt pozitíváló nemzetközi egyezmény ratifikálásra. A nemzetközi bűncselekmény *ius cogens* jellegét alapozhatja meg az a tény, miszerint minél nagyobb számban indul az adott nemzetközi bűncselekmény tárgyában nemzetközi szintű vagy nemzeti kereteken belül folyó büntetőeljárás, valamint nem utolsósorban az a helyzet, ha az adott bűncselekmény tárgyában az államok hosszabb időn keresztül, következetesen azért indítanak eljárást, mert meggyőződésük szerint ez számukra kötelező (a nemzetközi szokásjog előírásának tartják).

joga az extraterritoriális joghatóság megalapozása tekintetében mindazonáltal korlátozható, amennyiben a területen kívüli joghatóság fennálltát vitató állam sikeresen bizonyítja, hogy a joghatóság ilyen kiterjesztése a nemzetközi jog valamely tilalmába ütközik, illetve a nemzetközi jog valamely (kogens) normájának sérelmével jár. A nemzeti büntető törvénykönyvek hatályra vonatkozó paragrafusai – amelyek eltérő terjedelemben bár, de régtől fogva szinte kivétel nélkül tartalmaznak extraterritoriális joghatóságot megalapozó rendelkezéseket –, ugyan bizonyítékai a rendszeresen és huzamos időn át követett releváns állami gyakorlatnak és annak az *opinio iuris*nak, hogy e gyakorlat nem tilos, ám a joghatóság államterületen túli kiterjeszhetősége önmagában arra már nem bizonyíték, hogy ne léteznének korlátai a szuverén diszkréciónak. Az a tény pedig, hogy a külföldön külföldi által elkövetett deliktumok üldözhetőségét az államok mérlegelést érdemlő körülménynek tekintik (pl. a magyar Btk. 4 § (3)-e szerint a legfőbb ügyész hozzájárulása szükséges az eljárás megindításához), többek között azt sugallja, hogy egyáltalán nem is zárják ki korlátok létét, vagy másképpen fogalmazva nem biztosak benne, hogy ne léteznének korlátai a joghatóság területen kívüli kiterjesztésének.

[12] Bassiouni, 1999, 15.

Egy nemzetközi bűncselekmény *ius cogens* státuszának imperatív természete azt a következményt vonja maga után, hogy az államoknak erga omnes (az egész nemzetközi közösséggel szemben fennálló) kötelezettsége keletkezik ezek univerzális^[13] és hatékony üldözésére. A *ius cogens* nemzetközi bűncselekmények összefüggésében az *erga omnes* állami kötelezettségnek pedig különböző tartalmi ismérvei érhetők tetten, úgy mint az *aut dedere aut iudicare* elv érvényesítendősége, a vonatkozó nemzetközi bűncselekmények miatti büntethetőség, illetve kiszabott büntetés elévülhetetlenné nyilvánítása, az univerzális büntető joghatóság megalapozása és gyakorlása, valamint a diplomáciai és a nemzetközi jogon alapuló egyéb mentesség biztosításának tilalma.

III. A NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNY FOGALMA ÉS KATEGORIZÁLÁSA

A nemzetközi kriminalizáció fentiekben említett ötletszerűsége, illetve a koherens szabályozás hiánya alapvető akadályát képezi azon törekvés eredményességének, mely a nemzetközi bűncselekmény általános fogalmi meghatározására irányul. Különösen igaz ez a megállapítás akkor, ha a nemzetközi bűncselekmény fogalmát a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszer közvetett és közvetlen kikényszerítési modelljeire egyaránt érvényesen kívánjuk definiálni. Ehhez képest a nemzetközi bűncselekmény generális fogalma helyett – eltérően a nem-

[13] Hangsúlyozandó, hogy az „univerzalitás”, mint fogalom nem azonosítható kizárólag az univerzalitás elvével, illetve az ezen alapuló univerzális büntető joghatósággal. (Bassiouni, 2004, 62.)

Bizonyos cselekmények univerzális rosszallása ugyanis nem jelenti feltétlenül azt, hogy tárgyukban az államok univerzális büntető joghatóságot is megalapoznak, illetve gyakorolnak. Az univerzalitás gondolata a nemzetközi büntetőjogban ugyanis a következőket foglalja magában: - a területi büntető joghatóság mind belföldiekre, mind pedig külföldiekre kiterjedő érvényét; - a nemzeti büntető joghatóság területen kívüli megalapozását és gyakorolhatóságát; - bizonyos természetű, meghatározott súlyú, az államok közösségének, az emberi társadalom egészének közös, alapvető érdekeit, értékeit támadó jelentős súlyú cselekmények közös rosszallását, illetve nemzetközi kriminalizációját; - a nemzetközileg is bűncselekménynek tekintett cselekmények tárgyában nemzeti és/vagy nemzetközi források alapján közvetlen kapcsolódási pont hiányában is megalapozható és gyakorolható univerzális büntető joghatóságot; - s végül a nem feltétlenül az univerzális büntető joghatóság alapján eljáró nemzetközi büntetőbírói fórumok működését.

Ehhez képest Cesare Beccaria a „bűnökről és a büntetésekről” c. 1764-ben megjelent munkájában elismerte, hogy létezik a nemzetek egyfajta értékközössége, amelyet a nemzetközi közösség minden tagjának tiszteletben kell tartania. Határozottan visszautasította azonban azok álláspontját, akik „... azt hiszik, hogy egy gonosztettet, melyet például Konstantinápolyban követtek el, meg lehetne büntetni Párizsban, azon absztrakt elv alapján, hogy aki megsérti az emberiséget, az megérdemli, hogy az egész emberiség ellensége legyen és egyetemes kárhóztatásban részesüljön; mintha a bírák az emberi érzékenység ítései lennének, és nem az őket összekötő szerződésükéi...”. (Beccaria, 1989, 71.) Beccaria láthatóan tehát kifejezetten elvetette az univerzális büntető joghatóság megalapozhatóságát, s úgy vélekedett, hogy „...a büntetés színhelye a bűn színhelye...”. Ezzel a területi büntető joghatóság elsődlegessége és mindenhatósága mellett érvelt, s a területi elv mindenkiére kiterjedő univerzalizmusát hirdette. Amikor azonban a külföldön bűncselekményt elkövető külföldi belföldi jelenlétét „félelmet keltőnek” találta, s az ilyen büntettes száműzését tartotta kívánatosnak, közvetve bár, de előkészítette azon gondolat intézményesítését, hogy az állam területi felségjogából fakadóan a területére tévedt külföldi bűnelkövetőt nemcsak eltávolíthatja, de mint *forum deprehensionis*, akár önmaga is megbüntetheti.

zeti büntetőjogokban alkalmazott formális, avagy materiális koncepciót megfogalmazó megoldásoktól – a fogalmi kör különböző aspektusai definiálhatók, s így a nemzetközi bűncselekmény önmagában inkább mint gyűjtőkategória, semmint önálló jogi terminus értelmezhető.

A nemzetközi bűncselekmény ilyen interpretációs keretbe szorult meghatározása eltérő eredményre vezet a jogalkotás és a jogalkalmazás szemszögéből. A terminusra az előbbi egy absztrakt, utóbbi pedig, ezen túlmenően, egy immanens kategóriaként is tekint. Erre figyelemmel a definiálás jogalkotói szintje a nemzetközi bűncselekménynek szűkebb, míg a jogalkalmazói dimenzió tágabb vetületet biztosít.

A nemzetközi bűncselekmény akkor és az által válik önállósult, absztrakt fogalommal, amikor a közönséges bűncselekményekhez képest a tényállási elemeiben közvetlenül is nemzetközi elem található és/vagy a vonatkozó jogforrás(ok) nemzetközi jogiak. Edward M. Wise szerint a nemzetközi bűncselekmény („*international offense*”) absztrakt jelensége a legtágabb értelemben azt a jogellenes emberi magatartást fókuszálja, amely tekintetében az államokat nemzetközi jogi kötelezettség terheli a bűncselekménnyé nyilvánításra és a felelősségrevonás megvalósítására, illetve előmozdítására.^[14] Roger S. Clark minden olyan bűncselekményt nemzetközinek tart, amellyel szembeni fellépés nemzetközi érdek („*offense of international concern*”).^[15] E megállapítás annak a jogalkalmazói interpretációnak is alapjául szolgál, miszerint a nemzetközi érdek közvetlenül nem feltétlenül a bűncselekmény tényállási elemeiben tükröződik, a jogalkotó sokszor nem elsősorban ilyen érdekek figyelembe vételével kriminalizál egy magatartást, azonban a jogellenes cselekmény realizálása az adott eset körülményei között mégis valamilyen nemzetközi vonatkozással bírhat. Így amennyiben egy magyar állampolgár külföldön külföldi sérelmére rablást követ el, az egyébként közönséges bűncselekmény tényállási elemeinek külvilági manifesztációja nemzetközi elemet vegyít a büntető jogviszonyba, s e tekintetben a bűncselekményre közvetve nemzetköziliként tekinthetünk. Az ilyen módon megvalósuló deliktumok tehát az elkövető állampolgárságára, illetve az elkövetés helyére tekintettel az államok büntető joghatóságainak konfliktusát eredményezik és a nemzetközi bűnügyi együttműködés intézményrendszerének alkalmazásához vezethetnek. Az alapvetően nemzeti állami érdekeket sértő bűncselekmények elkövetőivel szembeni eredményes és határozott küzdelem nemzetközi érdek is, hiszen csak a büntetőjog univerzalizmusa, a büntetés elkerülhetetlensége és „határtalansága” biztosíthatja a büntető igazságszolgáltatás nemzeti rendszereinek megfelelő hatékonyságát, s ezen keresztül a nemzetközi közösség egyes államainak büntetőjoga iránti tiszteletet. Wiener A. Imre koncepciója szerint az esetfüggően nemzetközinek minősülő közönséges bűncselekmény ún. nemzetközi vonatkozású bűncselekmény, mely az eredeti belső jog részét képező inabsztrakt kategória, s elbírálásakor az eljáró állam nemzeti jogszabályait kell alkalmazni.^[16]

[14] Wise, 1989, 932–933.

[15] Clark, 1988, 49.

[16] Wiener, 1986, 262.

A nemzetközi bűncselekmény absztrakt jelenségének heterogén jellege az alkalmazandó nemzetközi jogforrások mibenlétére és a védett társadalmi érdekekre tekintettel kialakította a nemzetközi jellegű bűncselekmény terminusát. Karpec nézete szerint az e kategóriába tartozó deliktumok nemzetközi egyezmények által kriminalizált olyan cselekmények, melyek sértik vagy veszélyeztetik az államok közötti békés gazdasági, társadalmi, kulturális kapcsolatokat, s a meghatározott módon ratifikált nemzetközi konvencióban rögzített normák szerint, vagy pedig a nemzeti törvényhozás normái értelmében, ám a releváns egyezményekkel összhangban kell őket büntetni.^[17] A szerző álláspontja értelmében e fogalmi körbe sorolandók a békés együttműködést és a normális nemzetközi kapcsolatok megvalósulását akadályozó bűncselekmények, így különösen a terrorizmussal kapcsolatos bűncselekmények, az államok és társadalmak gazdasági, valamint szociális-kulturális fejlődését veszélyeztető bűncselekmények, a környezet elleni bűncselekmények, valamint a morális értékek elleni kiemelt bűncselekmények, így az emberkereskedelem, a tiltott pornográf felvétellel való visszaélés.

A nemzetközi jellegű bűncselekmény tényállásában a szerző szerint tehát közvetlenül is található nemzetközi elem, az alkalmazandó források kizárólag származékos természetű, az egyén felelősségét közvetve megalapozó nemzetközi egyezmények, vagy eredeti nemzeti jogszabályok lehetnek. Lényeges, hogy a nemzetközi jellegű bűncselekmény által védett érdekek elsősorban az állammá szervezett társadalom érdekei, s nem pedig a társadalmakat képező emberiségé, miáltal az emberiség elleni bűncselekmények kívül rekednek a nemzetközi jellegű deliktum fogalmi körén.^[18] Érdemes látni ugyanakkor, hogy a nemzetközi jellegű bűncselekmények büntetendősége sok ponton összefüggésbe hozható az emberiség elleni bűncselekmények pónalizációjával, mivel bizonyos esetekben az előbbi kategória az utóbbi fogalmi körében válik tényállásszerűvé.

A tudományos irodalomban és a joggyakorlatban is egyetértés mutatkozik abban, hogy a nemzetközi bűncselekmény kategóriájának igazi tartalmát azok a bűncselekmények képezik, amelyek vonatkozásában az egyén büntetőjogi felelőssége a belső jog közvetítése nélkül, közvetlenül a nemzetközi jogon alapul. Az 1989-ben Bécsben rendezett XIV. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus ezeket a deliktumokat ún. szűkebb értelemben vett nemzetközi bűncselekményként határozta meg. Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága által kidolgozott „Emberiség Békéje és Biztonsága elleni Bűncselekmények” kódex-tervezete e kategóriára a nemzetközi jog szerinti bűncselekmény (*„crime under international law”*) terminust alkalmazta, s ezzel összhangban a jogirodalomban sem ismeretlen ez a koncepció. Otto Triffterer nézete szerint nemzetközi jogi bűncselekménynek minősülnek mindazon jogellenes magatartások, amelyeket a nemzetközi szokásjog

[17] Karpec, 1983, I. kötet 32.

[18] Hangsúlyozandó, hogy a nemzetközi jellegű bűncselekménnyel szinonimként használatos a transznacionális (nemzetközi kihatású) bűncselekmény fogalma. A hazai jogirodalomban ennek a terminusnak az alkalmazását támogatja Wiener A. Imre, azonban az e körbe vonható cselekményeket, mint „szerződéses bűncselekmények”-et elsősorban büntetőpolitikai jelentőségűnek tartja, s önálló nemzetközi bűncselekményi kategóriába sorolásuknak nem látja különösebb dogmatikai indokát.

vagy szerződési jog nyilvánít büntetendőnek, függetlenül attól, hogy ezek a nemzeti bíróságok, vagy nemzetközi büntetőbíróságok, adott esetben mindkettőnek egymást kiegészítő, vagy egymással konkuráló joghatósága alá esnek. A Wiener A. Imre szerkesztésében 2002-ben megjelent hazai általános részi tankönyv is lényegében ezt a terminológiai megközelítést támogatja, amikor úgy fogalmaz, hogy „...a nemzetközi bűncselekmény olyan nemzetközi jogi kötelezettség megsértése, amely annyira alapvető a nemzetközi közösség érdekei szempontjából, hogy megsértését a nemzetek közössége, mint egész, bűncselekménynek ismeri el”.^[19]

Minderre figyelemmel a nemzetközi jogi bűncselekmény a nemzetközi jellegű bűncselekményhez képest tartalmilag mindenekelőtt társadalomra való veszélyességének fokában mutat különbséget, lévén e kategória azokat a rendkívül súlyos, az elkövetés helyétől függetlenül az emberi társadalom egészének érdekeit sértő, vagy veszélyeztető bűncselekményeket fókuszálja, amelyek tárgyában a felelősségre vonás klasszikus nemzeti büntetőjogi szabályai jelentősen átalakul(hat)nak. Wiener A. Imre egy írásában olyan messzire megy, hogy csak a szupranacionális jellemzőkkel bíró kriminalizációt tekinti nemzetközi (jogi) bűncselekménynek, s így az ilyen minősítéshez elengedhetetlennek tartja azt, hogy egy adott magatartást nemzetközi szerv határozata nyilvánítson bűncselekménnyé, illetve azt is szükségesnek látja, hogy az ilyen cselekményt megvalósító személyekkel szemben valamilyen államok feletti testület járjon el.^[20] A szerző a nemzetközi (jogi) bűncselekmény megvalósulása feltételének tekinti azt is, hogy a tilalmazott cselekményt közvetlenül vagy közvetve az állam, illetve annak képviselői kövessék el. Többen ezzel ellentétes álláspontra helyezkednek, s így Polt Péter sem vélekedik úgy, hogy ez a körülmény alapvető kritériuma lenne e nemzetközi bűncselekményi kategóriának.^[21]

Mindemellett a nemzetközi jogi bűncselekmény az, aminek a keretei között, bár szintén nem került kidolgozásra a nemzetközi bűncselekmény általános fogalma *per definitionem*, azonban az egyes általános részi fogalmi elemei a többi nemzetközi bűncselekményi kategóriához képest minőségileg napjainkra a leginkább kidolgozottá váltak, s bizonyos mértékig egységesülő nemzetközi szemléletet mutatnak. Ez a folyamat az emberiség elleni bűncselekmények tárgykörében a nemzetközi büntető törvényszékek működésével kapcsolatban csúcsonodott ki. Kiemelendő, hogy a korai joganyagok, így különösen a Genfi Konvenciók, a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék^[22] statútuma nem tartalmaztak a bűncselekmény általános részi fogalmi körére nézve rendelkezéseket, mi több, a bűncselekmény-meghatározások célja arra sem irányult, hogy elsősorban dogmatikailag megfelelően kimunkált különös részi tényállásokat rögzítsenek, hanem hogy a törvényszékek joghatóságát megalapozzák. A bűncselekmény általános részi sza-

[19] Wiener, 2002, 295.

[20] Wiener, 1986, 263.

[21] Polt, 1987, 177.

[22] Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis, Aug. 8, 1945, 59 Stat. 1544, 82 U. N. T. S. 279, E. A. S. No. 472.

bályanyagának kidolgozását, s különösen a felelősségtani kérdések kimunkálását még az 1993-ban és 1994-ben létrehozott ad hoc törvényszékek (ICTY, ICTR)^[23] is „csupán” a bírák feladatává tették. A nemzetközi büntetőjogi gyakorlat azonban számos esetben azt mutatta, hogy a különböző jogrendszerek jogi hagyományainak dogmatikai szemléletével áthatott nemzetközi büntetőbírák gondolkozása, illetve a saját nemzeti büntetőjogaik dogmatikájára alapozó állami bíróságok ítélezési gyakorlata ilyenformán nem lehet képes egységes jogértelmezés kialakítására, előre látható, kiszámítható büntetőjogi felelősségrevonás alkalmazására. A nemzetközi (jogi) bűncselekmény elemeinek ez a lényegében *common law* szemléletre jellemző megközelítése könnyen a nemzeti büntetőjogokhoz hasonlóan a nemzetközi büntetőjogban is irányadó *nullum crimen/nulla poena sine lege* elvek által támasztott követelmények sérelméhez vezethet. Hangsúlyozandó ugyanakkor, a nemzetközi (jogi) bűncselekmények tárgykörében létrehozott számos pozitívalt normaanyag, nemzetközi egyezmény beható vizsgálata is arra világított rá, hogy a bírói döntések által megalkotott jogon kívüli törvényi normákban kriminalizálni szánt tényállások szövegezése szintén kevésbé világos és egyértelmű, s így a nemzetközi büntetőjogi norma a pontos meghatározottság kívánalmának nem tesz maradéktalanul eleget. A büntetőjogi tilalom elemei, illetve hatóköre egzakt megállapításának hiánya önkényes bírói döntésnek adhat teret, valamint jelentősen gyengítheti a nemzetközi büntetőjog céljának beteljesítését, amihez az is hozzájárul, hogy a források – az ICTY, ICTR és az ICC Statútumainak kivételével – rendszerint hallgatnak a kiszabható büntetésekről. Mindez leginkább azzal a körülménnyel magyarázható, hogy a nemzetközi bűncselekmények üldözésére sokáig a nemzeti jogrendszerek közvetítésével került sor, s a bűnelkövetők felelősségre vonása nemzeti bíróságok előtt történt meg. Miután a nemzetközi jogi normák tartalmát transzformáló belső jogi törvények a pontatlanságokat, a homályos, meghatározatlan fogalmakat igyekeztek, igyekeznek a *nullum crimen sine lege certa* követelményeihez igazítani, első látásra úgy tűnik, hogy a büntető rendelkezéseket rögzítő nemzetközi jogi normáknak elegendő inkább deklaratív jellegűnek lenni, s „megbocsátható bűnük” lehet, ha inkább általánosan, semmint specifikusan írják körül a rendelkezések tartalmi lényegét. Sokszor elkerülhetetlen is ez a deficit: a szövegezést végző szakértők inkább diplomaták, mint jogi specialisták.

E tényezők azonban objektíve nem tudják igazolni azt a helyzetet, hogy a nemzetközi büntetőjogban a legalitás elvének sztenderdjei alacsonyabbak, mint az eredeti belső jogban. A közvetlenül a nemzetközi jogon alapuló egyéni büntető-

[23] A volt Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére Nemzetközi Törvényszéket rendelt felállítani (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – ICTY) S. C. Res. 827, U. N. SCOR, 48th Sess., U. N. Doc. S/RES/827 (1993); az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és más hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére hivatott Nemzetközi Büntető Törvényszéket (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) S. C. Res. 955, U. N. SCOR, 49th Sess., U. N. Doc. S/RES/955 (1994).

jogi felelősség összefüggésében pedig egyenesen elkerülhetetlen lenne a bűncselekménytani normák pontos meghatározásának nemzeti jogi sztenderdekhez közelítése. A direkt büntető igazságszolgáltatási rendszerben a felelősséget ugyanis az irányadó nemzetközi jogi normák a nemzeti jog közvetítése nélkül alapozzák meg, s e vonatkozásban a nemzetközi szokásjog íratlan normái is jelentős szerepet játszanak. Utóbbiak tartalmának pontos feltárása, értelmezése és nemzetközi egyezménybe foglalása eleget tesz a *nullum crimen sine lege scripta* követelményének, s ehhez a művelt nemzetek által elismert jogelvek meghatározó segítséget nyújtanak. Lényeges, hogy az alkalmazandó jog tartalmának határozatlansága egyúttal a nemzetközi büntetőjog szabályozási körének bizonytalanságát növeli, s megkérdőjelezi a normák megismerhetőségét is.

Mindezen problémákon az ICC Statútuma igyekszik enyhíteni. Bár a nemzetközi bűncselekmény általános fogalmát nem határozza meg, azonban a minden eddiginél átfogóbban kodifikált általános részi rendelkezések köréből leszűrhetők az egyes főbb fogalmi elemek. Ezek alapvetően az angolszász bűncselekmény fogalom modelljére vezethetők vissza, mely folytán az ún. *material element* ('*actus reus*'), és az ún. *mental element* ('*mens rea*') síkján értelmezhetők. E megközelítés nem a kontinentális nemzeti büntetőjogokban ismert tényállásszerűség, jogellenesség és bűnösség triászának dogmatikai közegében gondolkozik, így a 'material element' terminus alatt leginkább a 'bűncselekmény tárgyi oldalának elemei' kifejezést, míg a 'mental element' kifejezésen 'a bűncselekmény alanyi oldalának elemei' értendők. Első látásra úgy tűnhet, hogy a Statútum a nemzetközi bűncselekmény általános részi fogalmát lényegileg a kontinentális büntetőjogok szerinti ún. általános törvényi tényállás fogalmi körével azonosítja. Ez azonban több szempontból is megkérdőjelezhető, különösen akkor, ha azt látjuk, hogy a 'mens rea' csupán a 'material element'-re vonatkozik, és az nem foghatja át a cselekmény jogellenességét. A jogellenesség tudata a felelősséget kizáró okok keretében kerülhet vizsgálatra, s ez szükségszerűen akkor történhet meg, ha maga a bűncselekmény megvalósult. Egyébiránt e fő fogalmak keretein belül gondolkodva a statútum szerint a nemzetközi bűncselekménynek az alábbi különös elemei léteznek: a cselekmény, az ún. következmények, az ún. körülmények, a tudatosság (a magatartás következményeinek előre látása) és a szándékosság. Az értelmezési gyakorlatban az máig vitatott, hogy a statútum rendszerében a 'cselekmény' kiterjed-e a mulasztásra is, és ha igen, a statútum 30. cikkelyében foglalt felhatalmazás alapján a Bíróság kiterjesztheti-e a felelősség körét a szándékos mulasztáson túli egyéb tudattartalmú mulasztással elkövetett bűncselekményekre is. A statútum kifejezetten nem követeli meg az okozati összefüggés fennállását a cselekmény és a következmény között, de találhatunk számos olyan tényállást, amely explicite utal az okozatiság követelményére is. Nem világos ugyanakkor az alkalmazandó okozati teória mibenléte. A „körülmények”, a kontextuális elemek, vagy hazai jogi terminussal élve az elkövetés szituációjához tartozó elemek szerepe ugyanakkor teljesen egyértelmű: ezek teszik a statútumban felsorolt (nemzetközi) bűncselekményeket nemzetközi jogi bűncselekménnyé. Az egyes emberiség elleni bűncselekmény-típusok lényegileg ugyanis az alapul vett nemzetközi vonatkozású, vagy nemzetközi jellegű bűncselekmények tömeges, vagy rendszeres elkövetését fóku-

szálják. Az objektív bűncselekmény-fogalmi elemeket átfogó szubjektív elemek sajátossága pedig az, hogy a státútum általános részében definiált tudatosság és szándékosság mércéje nem abszolút természetű, mindig esetfüggően kell vizsgálni, hogy a fő szabályhoz képest az egyes tényállások összefüggésében szigorúbb, vagy enyhébb, szubjektív (lényegében bűnösségtani) szempontok alkalmazandóak-e.

Mindezek után, ha megkísérelünk egy összképet alkotni a nemzetközi bűncselekmény fogalmi meghatározására irányuló törekvésekről és megoldásokról, azt látjuk elsőként, hogy a háttérben meghúzódó kriminalizációs kritériumok sokszínűségére tekintettel általában véve kijelenthető, a nemzetközi bűncselekmények több esetben átfedéseket mutatnak, s megnehezítik egy világos rendszertan kialakítását. Így a terrorizmussal kapcsolatos bűncselekményi tényállások alapvetően nemzetközi jellegű deliktumok, azonban a terrorista bűncselekmények célzata és megvalósításának módja több esetben az emberiség elleni bűncselekmények terrénumába emelheti azokat (ez a gondolat vetődött fel különösen az USA ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott támadások kapcsán, melyek a nemzetek közössége egészének alapvető értékeit, érdekeit sértették, s a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztették).

A tényállások közötti átfedések, rendszertani bizonytalanságok egyik feloldási módja lehetne, ha a belső jogokhoz hasonlóan a nemzetközi büntetőjogban is kialakulna a bűncselekmények egyfajta súly szerinti felosztása, illetve hierarchiája. Ehhez képest Bassiouni a nemzetközi bűncselekmények trichotomikus felosztása mellett érvel,^[24] s – részben összhangban az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának az állam büntetőjogi felelősségéről szóló tervezetével – a nemzetközi büntett, nemzetközi vétség és a nemzetközi jogsértés kategóriáinak életre hívását látja szükségesnek. A szerző megítélése szerint e bűncselekményi alakzatok közötti különbségtétel ugyan alkalmas lehet a rendszertani bizonytalanságok feloldására, ám ez a megoldás nem elsősorban dogmatikai distinkciónak, hanem leginkább olyan (büntető)politikai értékválasztás reflexiójának tekinthető, mely magában hordozza az egyes kategóriák közötti fluktuáció lehetőségét. Ezen átfedések a nemzetközi bűncselekmény Bassiouni-féle súly szerinti felosztását a védendő értékek részbeni azonossága, rokonsága, illetve e társadalmi értékeket, érdekeket potenciálisan, vagy ténylegesen sértő magatartások eltérő intenzitása okán sokszor egyszerű tautológiai klasszifikációvá formálják, nem biztosítják minden esetben megfelelően a tényállások megfelelő elhatárolhatóságát, s a legalitás elvének sérelmére vezethetnek. Mindehhez képest nemzetközi büntettnek („*international crime*”) minősül az a jogellenes magatartás, amely az emberiség békéjét és biztonságát sérti, vagy veszélyezteti, vagy egyéb alapvető értékeket támad, és az államnak, vagy valamely szervének elkövetői minősége megállapítható. E fogalmi körbe Bassiouni 11 bűncselekményi kategóriát sorol, így többek között az agressziót, a népirtást, a háborús bűncselekményeket, az emberiség elleni büntetteket, az emberen végezhető kutatás szabályainak megszegését.

[24] Bassiouni, 1987, 121-124.

Nemzetközi vétséget („*international delict*”) az a jogellenes magatartás realizál, amely nemzetközileg védett érdeket támad, s megvalósítása több államot érint akár az elkövető(k), akár a sértett(ek) eltérő állampolgárságára tekintettel. Lényeges, hogy a Bassiouni-féle nemzetközi vétség tartalmi köre nem harmonizál a Nemzetközi Jogi Bizottság fentebb említett tervezetében foglalt ugyanezen „címkéjű” terminussal, lévén azon túl, hogy Bassiouni a nemzetközi vétség elkövetőjének fő szabályként a természetes személyt, s nem pedig az államot jelölte meg, az alapul fekvő jogellenes magatartásokat egyértelműen bűncselekményként, nem pedig egyszerű jogsértésként definiálja.

A nemzetközi vétség értelmi körébe Bassiouni 13 bűncselekményt lát „elhelyezhetőnek”, s az egyes nemzetközi vétségek között is hierarchikus viszonyt határoz meg akkor, amikor a személyi szabadság, a társadalmi és a gazdasági érdekek védelmét szolgáló kriminalizáció produktumaként meghatározott bűncselekmények között ebben a sorrendben vél rangsort kialakítani. Ehhez képest többek között a kalózkodás, a nemzetközileg védett személy elleni erőszak, a túszszedés, a terrorizmus finanszírozása, a tiltott kábítószer-kereskedelem, a kulturális javakkal való visszaélés és a környezet bizonyos nemzetközileg védett elemei ellen irányuló jogellenes magatartások minősülnek nemzetközi vétségnek.

A nemzetközi jogsértés („*international infraction*”) olyan nemzetközi bűncselekményi kategória, amely Bassiouni szerint azon jogellenes magatartásokat öleli fel, amelyek kívülrekednek a nemzetközi büntett és a nemzetközi vétség kategóriáin. Ide tartozónak véli a tiltott pornográf felvételekkel folytatott nemzetközi kereskedelmet, a pénz-, illetve egyéb fizetőeszköz-hamisítást, a tengeralatti kábelek megrongálását, valamint a külföldi hivatalos személy megvesztegetését.

A gyakorlatban jelen pillanatban csupán a nemzetközi jogi normák *ius cogens* jellege biztosít bizonyos nemzetközi bűncselekményeknek felsőbbrendű státuszt, ugyanakkor az imperatív természettel nem rendelkező norma által inkriminált cselekmények elviekben azonos helyzetűek, tekintet nélkül arra, hogy milyen nemzetközi érdeket védenek, illetve milyen súlyú jogsérelmet fókuszálnak. Azonosíthatók azonban olyan körülmények, amelyek megfelelő figyelembe vétele ugyanakkor hatékonyan biztosíthatja a nemzetközi bűncselekmények rendszerének és hierarchiájának kialakítását. Ilyen kritériumként szolgál a védendő társadalmi érdek, az érdeksérelem mibenléte, a jogsérelem súlya, a megvalósított jogsértésben megnyilvánuló elkövetői veszélyesség, az elrettentés várható foka, a bűncselekménnyé nyilvánítás alapvető kritériumai, a büntetőeljárás során alkalmazott oportunitás elvében tükröződő büntetőpolitikai szemlélet.

IV. ÖSSZEGZÉS

A nemzetközi bűncselekmény koncepciójának minél hatékonyabb és intenzívebb egységesítésére irányuló törekvések eredményességét alapvetően a nemzetközi büntetőjog fogalmi és fenomenológiai meghatározásának erőteljes pluralizmusa, illetve az alkalmazott terminusok sokszor jelentős átfedéseket mutató természete határozza meg. Jelen pillanatban minden érdemi fejleménytől függetlenül még mindig erőteljesen megkérdőjelezhető egy egységes nemzetközi büntetőjogi dogmatika kialakíthatósága, illetve általában az, hogy a terminológiai különbségtelre törekvő, illetve azok eredményeit összebékíteni igyekvő definíciók a nemzetközi büntetőjog átláthatóságának és koherens rendszerének megfelelő alapjai legyenek.

Albin Eser és Otto Lagodny ezzel kapcsolatos álláspontja keretében olyan messzire jut, hogy magát a „nemzetközi büntetőjog” kifejezést nem is tartja megfelelőnek a jogterület valódi tartalmi körének jelölésére, lévén nézetük szerint e kategória a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszernek csak egy szelete. Arra is rámutatnak, hogy sokszor a „nemzetközi” jelző használatával előállott konnotatív helyzet a téma dogmatikai alapkérdéseiben kevésbé jártas érdeklődőt a diszciplína valós tartalmát illetően is megtévesztheti (pl. ha kizárólag egy, a nemzetközi jog keretében elhelyezkedő büntetőjog léte, vagy a nemzetközi jogi források szerepének kizárólagosságára asszociál). Ehhez képest a „nemzetközi büntetőjog” fogalmának különböző meghatározásai nem produkálhatnak a tárgykörébe tartozó alapkérdésekben, így különösen a nemzetközi bűncselekmény koncepcióját illetően kielégítő eredményeket. Javaslatuk értelmében a „nemzetközi büntetőjog” terminus helyett az ún. „transznacionális büntetőjog” kifejezés volna használandó. Ez a legáltalánosabb értelemben olyan büntetőjogot jelent, amely nem kizárólag egy nemzeti entitás keretébe illeszkedik.^[25] A „transznacionális büntetőjog” fogalmának pedig nézetük szerint nem annyira pontos jogi meghatározást igénylő terminusnak kellene lennie, hanem olyan gyűjtőfogalomnak, amely munkacímként jelöli a vizsgálódás lehetséges területeit, így a nemzetközi bűncselekmény fogalmi elemeinek összehangolhatóságát.

A javasolt „transznacionális büntetőjog” kifejezést ugyanakkor csak néhány szerző, így Scholten használja a nemzetközi büntetőjog általános kategóriájának helyettesítőjeként;^[26] általában véve a terminus ugyanazt a sorsot osztja, mint maga a nemzetközi büntetőjog: heterogén értelmi közegben formálódik. Így fordul elő az, hogy pl. a nemzetközi jellegű bűncselekménnyel szinonimként használatos a ’transznacionális (nemzetközi kihatású) bűncselekmény’ fogalma. A hazai jogirodalomban ennek a terminusnak az alkalmazását támogatja Wiener A. Imre, azonban az e körbe vonható cselekményeket, mint „szerződéses bűncselekményeket” elsősorban büntetőpolitikai jelentőségűnek tartja, s önálló nemzetközi bűncselekményi kategóriába sorolásuknak nem látja különösebb dogmatikai indokát.

[25] Eser-Lagodny, 1992

[26] Scholten, 1995, 12-14.

Megállapítható tehát, hogy a nemzetközi bűncselekmény koncepciója, s ezen belül a nemzetközi bűncselekmény általános részi fogalmi elemei kidolgozásának és egységesítésének elkerülhetetlenül gátat szab magának a nemzetközi büntetőjog jogi-politikai közegének a világ különböző nagy jogrendszereiben és büntetőpolitikai elképzeléseiben megnyilvánuló, lényegében feloldhatatlan pluralizmusa. Ez ugyanakkor nem feltétlenül egészségtelen jogi helyzet: a büntetőjog mindenkoron az államok szuverenitásának kifejeződése is egyben, s egy államok feletti globális autoritás univerzális legitimitása hiányában kiüresedetté válna minden világviszonylatban használatra szánt fogalmi közeg, így a nemzetközi bűncselekmény koncepciója is.

Figyelembe kell venni ugyanis azt a körülményt is, hogy a nemzetközi büntetőjog eszközrendszere alkalmazásának nem csupán a minél hatékonyabb megtorlást kell szolgálnia, hanem az egységes koncepcionális rendszer kialakításának igénye mellett az ezek segítségével megvalósuló felelősségre vonás minél effektívebb társadalmi legitimitációját is biztosítani kell. Ennek során pedig törekedni kell az objektív igazság feltárására, az egyén, valamint a sértettek, illetve adott esetben a társadalom egészének rehabilitációjára, valamint a konfliktusban részes különböző személyek, illetve csoportok közötti megbékélés elősegítésére. Ezek a körülmények pedig sokszor pontosan nem a büntetőjogi felelősségre vonás mesterségesen egységesedő eszközei, a nemzetközi bűncselekmény dogmatikai elemeinek homogenizálása útján valósulhatnak meg.

IRODALOM

- Bassiouni, M. Cherif (1980): *International Criminal Law: A Draft International Criminal Code*, Sijthoff & Noordhoff, Germantown
- Bassiouni, M. Cherif (1987): *International Criminal Law. A Draft International Criminal Code and a Draft Statute for an International Criminal Tribunal*, Martinus Nijhoff Publishers)
- Bassiouni, M. Cherif (1999): The Need for International Accountability, In: Bassiouni, M. Ch. (ed.): *International Criminal Law Vol III. Transnational Publishers*, 2nd ed.
- Bassiouni, M. Cherif (2003): *Introduction to International Criminal Law*, Transnational Publisher
- Bassiouni, M. Cherif (2004): The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law, In: Macedo, S. (ed.): *Universal Jurisdiction – National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*, University of Pennsylvania Press
- Bassiouni, M. Cherif – Wise, E. M. (1995): *Aut Dedere Aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Kluwer
- Beccaria, C. (1989): *A bűnökről és a büntetésekről* (Dei delitti e delle pene) (ford.: Madarász Imre), OPKM
- Bodin, Jean (1962): *The Six Books of a Commonwealth*, Ed. McRae, K. D., Cambridge
- Clark, Roger S. (1988): Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 57. 49–119.
- Delmas-Marty, Mireille (1997): *Corpus Juris – introducing penal provisions for the purpose of the financial interests of the European Union*, Economica
- Eser, Albin – Lagodny, Otto (1992): Preface. In: Eser, A. – Lagodny, O. eds.: *Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law*, Freiburg im, Breisgau
- Gellér Balázs (2008): *A magyar büntetőjog tankönyve I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest*
- Grotius, H. (1960): *A háború és béke jogáról*, II. kötet, Akadémia Kiadó, Budapest
- Irk Albert (1933): *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje* (Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből, Bp.)
- Karpec, I. I. (1983): *A nemzetközi jellegű bűncselekmények*, I. kötet, Rendőrtiszi Főiskola, Budapest
- Polt Péter (1987): A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése, *Jogtudományi Közlöny*, 4. szám (április) 172–178.
- Reidams, Luc (2000): Universal Criminal Jurisdiction: The Belgian State of Affairs. *Criminal Law Forum*, Vol. 11. No. 2. 183–216.
- Scholten, Hans-Joseph (1995): *Das Erfordernis der Tatortstrafbarkeit in § 7 StGB*. Freiburg i. Br. (Beiträge und Materialien aus dem Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht in Freiburg i. Br.)
- Sieber, Ulrich (1997): Memorandum für ein Europäisches Modellstrafgesetzbuch, *Juristen Zeitung*, 369–381.
- Taylor, Leslie Turano (2000): Jurisdiction in the Pinochet Case: The View from Spain. *European Public Law*, Vol. 6. Issue 4.
- Wiener A. Imre (1986): Nemzetközi büntetőjog – nemzetközi bűncselekmények, *Jogtudományi Közlöny*, június
- Wiener, A. Imre (szerk.) (2002): *Büntetőjog – Általános Rész*, KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest
- Wise, E. M. (1989): International Crimes and Domestic Criminal Law, *DePaul Law Review* Vol. 38. 923–966

●
Kirsch, Adam Friedrich: Abundantissimum cornu copiae lingua Latinae et Germanicae selectum. Nürnberg, 1728.